

Quo Vadis Materialismus?

Durmuş Hocaoğlu

Türkiye Günlüğü, Sayı: 7., Ekim 1989, Ankara., ss. 22-31

Durmuş Hocaoğlu., *Türkiye Günlüğü* Makale Sıra No: 03

Bibliyografik Notis:

- Hocaoğlu, Durmuş., “Quo Vadis Materialismus?”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 7., Ekim 1989, Ankara., s. 22-31 (10 sayfa), *Türkiye Günlüğü* Dosya Başlığı: “Sosyalizmin Büyük Dönemeci”

İstatistikî Bilgiler:

Sayfa: 10; Kelime: 5.735; Kırk. Boşluksuz: 38.350; Boşluklu: 44.100

türkiye günlüğü

Matbû metni tarayarak dönüştüren ve düzenleyen: Mehmet Gümüş

Redaksiyon: Durmuş Hocaoğlu

Quo Vadis Materialismus?

MEDHAL. Maddiyyun mezhebi dalaletinin evsafı umumîsini beyan eder

Materyalizm; eşyayı, hayatı, insanı, toplumu, ruhiyatı, hayvanatı, nebatatı ... ilh her şeyi, topyekûn varlık âlemini, bütün oluşları "madde" açısından inceleyen, bütün bunların hem kendisini, hem de sebeplerini ve sonuçlarını son analiz safhasında madde'ye irca eden; maddenin bir ürünü, fonksiyonu ve bizatihî kendisi olarak kabûleden; madde'ye ise "kendinde ve kendinden", zarurî ve ünîk (: yegâne), kadim, ezeli, ebedî, lâyemut objektiv bir realite olarak iman eden muhtelif fikir sistemlerinin müşterek ve umumî ismi olarak anılagelmıştır.

Materyalizm, bütün insanlık tarihinin en eski, en köklü düşünce disiplinlerinden birisi olmak hüviyetini daima muhafaza etmiştir ve bu özelliğini bundan sonra da muhafaza etmeye devam edecektir; bu satırların müellifinin halisane kanaati budur. Şu sıralarda moda olduğu gibi, her yazısında "materyalizmin işini bitirdiğini" iddia eden, galip ihtimal ile iyi niyetli ancak ilim ve felsefenin ne idüğünden bihaber safdillerin çığırtkanlıklarına katılmıyorum: materyalizm, bir felsefî modus, bir fikir ve inanç sistemi olarak -ne kadar olacağını kestiremem, ama uzunca bir süre daha- insanlığın gündemindeki yerini korumaya devam edecektir. Fakat, onun "ilim" ve/veya "ilmî" olmak iddiası bitmiştir: devam ettiremeyeceği budur.

I. FASL-I EVVEL. Maddiyyun mezhebi dalaletinin aslı elemanlarını beyan eder

Evvelâ, maddiyyun mezhebinin iki vechesini tebarüz ettirmekle işe başlayalım; METOD ve ONTOLOJİ. Bu iki veche, birbirinden radikal olarak kopuk, bağımsız kompartmanlar olarak algılanmamalıdır; zira materyalizmin metod ve ontoloji vecheleri arasında çok sıkı bir korelasyon vardır.

METOD olarak materyalizm, tabii fenomenlerin incelenmesi ve açıklamasına yönelik olup, ONTOLOJİ olarak ise materyalizm, "varlık" probleminin çözümüne yöneliktir.

Durmuş HOCAOĞLU

I.1: MATERYALİST ONTOLOJİ: Materyalist ontoloji, aynı zamanda materyalizm'in amentüsüdür ki iki kısımdan müteşekkildir: **Materyalist Ünizm ve Materyalist Monizm.**

Materyalist Ünizm (yegâneçilik): Beş duyu ile idrâk edilen "bu dünya", zarurî olarak mevcut olan tek ve biricik, yegâne (:ünik) dünya'dır; sadece bu dünya, başka dünya yok!

Materyalist Monizm (bircilik): Bu dünya, hey'eti mecmuası itibariyle madde'den ibarettir. Yani mono-blok, homojen, izotrop, zarurî bir varlık sferi söz konusudur ve bu varlık sferinde "her şey" madde ve maddî'dir.

I.2: MATERYALİST METOD: İşbu ünik ve monist materyal varlık sferi'nin, yani "natura"nın bütün çalışma mekanizması da materyal olmak zordur. İmdi: mademki **bütün varlık** materyal'dir, o halde **bütün oluşlar** da zarurî olarak materyal olmalıdır. Bütün oluşlar, yani topyekûn naturel fenomenler (esasen bütün fenomenler natureldir) maddî fenomenlerdir. Binaenaleyh, materyalizm, tabiatın (yani bütün varlığın) incelenmesi ve açıklanması için tek ve biricik ilmî metod'dur.

Materyalizmin bu iki vechesi arasındaki sıkı korelasyona rağmen, metodik veche ontolojik vecheden daima daha tutarlı olmuştur. Bir ontoloji olarak, yani topyekûn varlığı tahlil etmek açısından hemen daima başarısızlıkla karşılaşılmasına mukabil, bir metod olarak materyalizm daha tutarlı ve başarılı olabilmıştır. Bir paradoks gibi görünebilecek bu iddiayı detaya girmeksizin kısaca izah etmek kabildir: ontolojik materyalizmin a priori olmasına karşılık metodik materyalizm a posteriori'dir.

I.3: MATERYALİZM'İN TEMEL KATEGORİLERİ: Bu kategorileri, **Madde, Uzay, Zaman ve Hareket** olarak belirleyebiliriz. Bu listeye **Kuvvet ve Enerji** de dahil edilebileceği gibi, hepsini bir tek kategoriye, "madde"ye, irca etmek de kabildir. Bu, bizim sevimli Karadenizli Temel'imizin bütün balıkları hamsi'ye irca etmesine analogdur. Madde; cevherdir. (Substance), diğer kategoriler ise araz (accident). Uzay ve Zaman: maddenin var-oluş şekli; Hareket: Maddenin intikali; Kuvvet: maddenin intikalinin motivasyonu; Enerji: maddenin farklı bir niteliği v.s... Bu kategorilerin tefsir tarzı hemen hemen bütün materyalist ekollerde birbirine yakındır. Burada dikkati çeken husus, teferruatları farklılıklarına mukabil, bütün materyalist ekollerin materyalist ünizm ve monizm'i korumadaki dikkat ve kıskançlıklarıdır: Varlık ve oluş'a ait hiç bir şey madde'nin dışında bir başka illet ile izah edilemez, daha doğrusu edilmemelidir. Buna, doğrudan

veya dolaylı teşebbüs etmek veya zimmen, gayri ihtiyarî sebep olmak, "metafizığe kaymak" gibi ağır bir suç ile itham edilmesini intac eder. Zira, materyalist terminolojide "metafizik", ilhad'dır, zındıklık'dır küfür'dür, materyalist iman'ın yokolması'dır ve dahi böyle bir kafirin kamı helâl, katli vacib'dir.

Bu hususda, en radikal ekol, Marksist ekol olmuş, Engels ve hassaten Lenin, metafizığe açık kapı bırakarak dalâlete saplanan mekanist materyalistlere karşı cihadı şeytanî ilân etmişlerdir. Bunlara, faslı salis'de hulâsaten temas edilecektir.

I.4: MATERYALİST EPİSTEMOLOJİ: Materyalist ontoloji'nin lâzımı gayri müfarike ve mütemmimi olan materyalist Epistemoloji'nin hemen bütün ekoller için müşterek olan karakteristikleri şu şekilde hulâsa edilebilir:

Bilgi'nin kaynağı (Sensüalizm): Bilgi'nin kaynağı "duyu verileri"dir; duyu verileri ise maddî nesnelere kaynaklanır. Binaenaleyh bilgi'nin kaynağı madde'dir. Bilgi, maddî nesnelere insan zihnindeki yansıması ile elde edilir. Bu itibarla fitrî bilgi (ideae innatae) ve nakli bilgi (vahyî bilgi) söz konusu olmaz. Sensüalizm, materyalist epistemoloji'nin **ünizm**'idir; madde, bilginin ünik (yegâne) kaynağıdır.

Bilgi'nin mahiyeti: Materyalizm'in gerek epistemolojik ve gerekse topyekûn sistem olarak en ziyade zorlandığı felsefî problemdir. Şöyle ki: Ortodoks mekanistlerin ekserisi bilginin "bizzat kendisinin"de "madde" ve "maddî" olduğu eğilimindedir (de La Mettrie'nin meseli meşhurunda zikredildiği üzere, öd kesesinin öd salgılaması gibi beyin de bilgi salgılar; bilgi de öd gibidir: rengi, kokusu, tadı v.s ile bir materyal nesnedir). Bu zavallı iddianın materyalist felsefeyi hangi batağa saptadığını farkedenden diyalektikçiler -bilhassa Lenin- bunu şiddetle reddetmiş ve bilginin kaynak itibariyle maddî ve fakat mahiyet itibariyle gayri maddî olduğunu ısrarla vurgulamışlardır.

Bilginin değeri (Gnostisizm): Hemen bütün materyalist ekoller bu konuda mütefikten gnostiklerdir. Bilgi, maddî nesnelere zihindeki yansıması olup, bu yansıma "aşlının aynıdır". Yani zihnimiz, bize, maddî nesnelere aslına sadık bilgisini vermektedir. O halde, fenomenal olanla numenal olan ayrı değil, aynı'dır; bu husus, materyal dünyanın ünik ve monist karakteri ile örtüşür. Materyal dünya zarurî, kendinde ve kendinden, kadim ve lâyemut yegâne varlık sahnesidir, başka bir dünya (meselâ bir idealer dünyası = âlemi misal, veya bir mead = ahret) yoktur: **materyalist ontolojinin ünizmi**; bu dünya ise sadece ve yalnız ve ancak madde'dir: **materyalist ontolojinin monizmi**; bilginin kaynağı sadece ve yalnız

ve ancak madde'dir; **materyalist epistemolojinin ünizmi**; bilgi, maddî nesnelere sadık yansımasıdır: **materyalizmin epistemoloji ve ontolojisinin senkronizmi**; ve, bütün bunların zaruri bir sonucu olarak ise, zarurî, kendinde ve kendinden, kadîm ve lâyetmut, ünik ve monist işbu maddeler dünyası, düşünen madde (yani insan beyni) üzerindeki sadık in'ikâsları olan "insan bilgisi" ile kâmil ve hakıyla bilinebilir: **materyalist GNOSTİSİZM**. Bâlâda zikredilen hususlar, materyalist gnostisizmin kaynağını ve illetini teşkil eder, ancak bu pek cür'etkâr iddia aşılması muhal bir problematiği de vaz'etmiştir ki o da bu gnostisizmin **fiilî** (aktuelle) olarak bir değer taşımadığıdır. Ancak bu arada, bilginin mahiyet itibariyle maddî olup-olmadığı hususundaki şiddetli tartışmaların, materyalist ontoloji ile epistemolojinin senkronizmi hilafına neticelere yol açtığını tebarüz ettirmek icap etmektedir.

II. FASL-I SANÎ: Maddiyyun Mezhebi dalâletinin safahatı tarihiyesini beyan eder

Materyalizmin tarihî gelişimini üç safhaya ayırmak kaabildir: mekanizm öncesi dönem mekanizm dönem ve mekanizm sonrası dönem. Bu tasnifin, dünyevî ilimlerin-hassaten fiziğin gelişme seyrine paralel bir tasnif olduğu, hatta fizikalist bir tasnif olduğu söylenebilir ki kısmî azamî itibariyle doğrudur. Zira materyalist düşünce, ağırlıklı olarak fizikalist karakterdedir: her şeyi, her türlü varlık ve oluş'u son safhada "phusis"e irca eden bir düşünce sistemi için bunu tabîi addetmek icap eder.

II.1: Birinci safha: Mekanizm öncesi: Materyalizmin spekülâtif dönemi. Materyalizmin en uzun çağıdır, klasik fiziğin, mekanist çağın tesisine kadar olan dönemi kapsar. Yunan felsefesi öncesinde dinî doktrinler şeklinde arzı endam eden materyalist tavırları şimdilik nazarı itibare almayacak olursak felsefî materyalizmin Yunan-ı kadîm ile başladığını söyleyebiliriz. Bu uzun periyotta felsefî materyalizmin en belirgin özelliği spekülâtif oluşudur: insanlığın bilgi birikimi itibariyle henüz emeklemekte olduğu bu çocukluk çağında başka tür'lüsünü beklemek de zaten muhale talip olmak olacaktır. Ancak şunu da teslim etmek gerekir ki, diğerleriyle birlikte materyalist felsefî problemlerin çoğu da bu dönemde temellendirilmiştir.

Bu babda zikre şayan en bariz ekoller olarak oluşçu Milet (lyonya) ekolü ve Atomistler ele alınabilir. (Aslında kadîm Yunan'ın alel-ekser düşünce tavırlarında materyalizmin izlerini tesbit etmek mümkündür; öyle ki Yunanî teoloji bile antropomorfist yani materyalist karakterlidir). Bu arada "idealist

diyalektikçi" Herakleitos ve realist Aristoteles'i de bu fasılda anmak gerekir. Bu felsefî cereyanların etkileri İslâm dünyasında Dehriyyun, kısmen de Ta-biyyun (kısmen; zira bunlar deist'tir) kadar uzanır.

İmdi; bu dönemin en önemli problemleri hulâsaten şu şekildedir:

a) Arke (mebde') problemi: Alem'in "ibtidası" konusudur. Milet ekolü'nden Thales için bu arke su, Anaksimandros için Apeiron (ne olduğu belirsiz) ve Anaximenes için ise hava'dır. Herakleitos bunun ateş olduğunu söyler; ama ona göre aslında âlemin başı-sonu olmayıp ateşle başlayıp ateşle biten bir sonsuz çevrim söz konusudur. Atomistler bir ibtida kabûl etmezler.

b) Boşluk-Doluluk ve Hareket problemi: En önemli problemlerdendir. Bu konuda tesirleri bugüne kadar ulaşan iki temel görüşü zikretmek gerekir. Birincisi: âlemde her şey maddedir, binaenaleyh boşluk yoktur. Boşluk gibi görünen şey, aslında esîr ile doludur ki esîr de şeffaf ve lâtif bir madde'dir, hatta maddî cisimlerin temel elemanları olan anasır-ı erbaa (toprak, su, hava, ateş)'nın' özüdür. Bu fikir oldukça yaygındır ve Milet ekolü, Herakleitos, hatta tam materyalist sayılmayacak Pisagor ekolü ve Aristoteles tarafından savunulmuştur. İkincisi; âlemde her şey maddededir, ancak dop-dolu (masif) bir kozmos'da "hareket" izah edilemez. Binaenaleyh doluluk ile birlikte boşluk da zarurîdir. Bu ise Atomistlerin (proto-atomist Empedokles, Anaxagoras ve Abdera'lı Leukippos ve Democritos) ortak görüşüdür. Dolu, masif, pür-maddî bir kâinat tasavvuru materyalist monizm noktai nazarından tutarlı olmakla beraber "hareket" fenomeninin rasyonel bir izahını yapmakta çok büyük sıkıntılara yolaçmaktaydı. Böyle bir durumda ya bazı tutarsızlıklara katlanılacak ya da Elea okulu gibi hareket toptan reddedilecekti. Nitekim bu konuda -tam bir maddeci olduğunu söylemek imkânsız olan-Aristoteles'in hareketi izahı çok girift, muğlak ve müphem kalmıştır. (Aynı şey, ondan binlerce yıl sonra, bir anti-materyalist olan, ancak, materyal bir kozmos tablosu çizen Descartes için de variddir; onun masif bir ortamda hareketi izah etmek için vaz'ettiği Girdaplar Teorisi bir hilkat garibesidir.).

Materyalist felsefenin -hatta bütün felsefelerin ve fiziğin- karşılaştığı en zorlu problemlerden birisi olan işbu doluluk ve boşluk problemi materyalist monizm için büyük bir tehdit oluşturmakla kalmamış, bugüne kadar da çözülemeyen bir antinomi olarak kalmaya devam etmiştir.

Maddî kâinatın temel yapı-taşları olan bu bölünmez partiküller (Empedokles: morion, Anaxagoras: **σπερματα**, Democritos: atoma olarak isimlendiriyor)

ve bu partiküllerden müteşekkil cisimlerin boşluk'-da yer değiştirmesi hareket'i hasıl eder. Bu, oldukça tatminkâr görünen açıklama çözülmesi pek zor olan şu problemi vaz'etmektedir: "boşluk" denen şey gerçekten "boş" ise bu "yokluk" demektir ki o zaman "varlık"ın "yokluk içinde" olduğu gibi paradoksal bir hükme varılması kaçınılmaz olur. Bundan olacak ki Ortaçağ filozofları bu bağlamdaki bir mutlak boşluk için "horror vacui = ürkütücü boşluk" deyimini kullanmışlardır. Ayrıca böylesi bir boşluk fikri, âlemin madde'den ibaret olduğu şeklindeki materyalist monizm'i de paramparça edecektir; âlem monist değil düalist olmak durumundadır. Aslolan "gayri maddî boşluk" olup, maddî nesnelere bu boşluk okyanusu içinde serpiştirilmiş seyrek adacıklardır. Bu sıkıttan kurtulmanın yolu, boşluk'u esîr ile doldurmaktır. *Esîr*, katıksız, halisüddem bir spekülasyondur; kimse onun ne olduğunu tam olarak tasvir edemez. "Oyleler oyle olur": boşluğu doldurur, ama harekete mâni olmaz, ışığı geçirir, ağırlığı, rengi, tadı, kokusu vs. de yoktur. Adetâ külliyyen yoktur; ancak vardır ve boşluğu doldurur. Temelleri kadîm Yunan'dan da kadîm olan bu acaip esîr tasavvuru, ancak 19'ncü asrın sonlarında fizik ilminin gündeminden çıkarılmıştır (Lenin bu tasarımı materyalizm ve Ampiryokritisizm'de, fiziğin ilmen materyal bir esîr kavramını reddetmesinden sonra da savunmaya devam etmiştir.)

c) Kozmogoni problemi: Kozmogoni (evrendoğum) problemi, iki farklı şekilde ele alınmıştır: Birincisinde, kaos'u düzenleyerek bir kozmos'a dönüştüren "ilk illet", "ilk hareket ettirici" kabul edilmiştir. Anaxagoras'da bu "nous" dur, Herakleitos'da -biraz farklı bir şekilde "logos". Aristoteles'in "ilk muharrik" kavramı dahi bu sınıfa dahildir. İkincisinde, kozmos için bir "başlatıcı" kabul edilmemiştir. Democritos bu kanaattadır. Buradaki fundamental problem maddenin ataleti'nden kaynaklanmaktadır. Hareket maddenin ayrılmaz bir vasfı mıdır, yoksa bir arazi midir? Maddenin, kendiliğinden hareket etme kabiliyetine sahip olup olmadığı çok tartışılmıştır ve bedihî olan husus, maddenin ataleti sonsuz bir meyli oluşu ve hareketin illetinin maddenin dışında olmasıdır. İmdi, topyekûn kozmosu ele alırsak: bütün olarak harekete bir defa başladıktan sonrasını izah etmek bir dereceye kadar kolay, ancak o "ilk tahrik" nereden, nasıl, kimden geldi sorusu cevapsız kalmaktadır. Ya bir "ilk muharrik" kabul edilir -ki metafiziği meşru kılar- veya kestirme bir cevap verilir: ne bir ilk hareket vardır, ne de bir ilk muharrik! Madde -yani tüm maddî dünya- ezelden beri hareket halindedir, zira ünik ve monist materyal dünya aynı zamanda kadîm'dir.

Böylece, kozmogoni problemi, âlemin kıdem'i

problemine dönüşmüş olmaktadır.

d) Âlemin Kıdem'i problemi: Kadîm Yunanî kozmolojinin iki bariz karakteristiği vardır. Birincisi, Yunan'ın kafasının mücerret'i kavramakta zorlanmasıdır. Yunan adamı müşahhas'a itibar eder; bunun içindir ki Yunanî teoloji dahi antropomorfisttir ve yine Yunan'da matematik güdük kalmıştır. İkincisi de, birincinin sonucu olarak, "yaratma" fikrinin yokluğudur. Yunan adamı, "hilkat"ı kavrayamamıştır. Bunu Parmenides prensip haline getirmiştir: hiçbir şey olmadan bir şey çıkmaz. "**Hâlık Tanrı**" kadîm Yunan'ın en keskin zekâlı filozoflarının bile kafasına sığmayacak kadar büyük bir fikirdir. Bu sebeple, âleme kıdem atfedilmiş, yani ezeli kabul edilmiştir. Burada yeri gelmişken şunu da belirtmek isterim: "ilk muharrik" kavramı bir "yaratıcı Tanrı" gibi algılanmamalıdır; O, olsa-olsa bir hareket ettirici, düzenleyici, ezelden beri mevcut ancak muattâl ve dağınık, formsuz olan maddî kaos'u hareket ettiren bir muharrik, düzenleyen, imar eden bir mimar (Demioorgus) olup bütün işi kaos'u kozmosa dönüştürmekten ibarettir.

Materyalist felsefenin kendi iç-tutarlılığı açısından âleme kıdem (ezeliyet) atfetmesi makûl bir davranış olarak addedilmek icap eder. Böylece "yaratma" ve "yaratılış" problemi de ortadan kalkmakta veya en azından "imar" problemine indirgenmektedir. Böylece uzay ve zaman'ın da bizatihi sonsuz olduğu kabul edilmiş olmaktadır. Filhakika o çağların ilmî birikimi açısından âlemin ne kadîm ve ne de hâdis olduğunun kanıtlanması mümkündür; ilmî olarak her ikisi de eşit değerde yahut eşit derecede muallaktadır. Ancak ünik ve monist maddî âlemin kadîm ve kendinden bir varlık oluşu, ondaki çok sıkı rasyonel düzeni açıklamak hususunda yetersiz kalmış ve bu konu, maddiyyun mezhebinin en eski baş ağrılarının birisi olagelmıştır.

e) Âlemin hudutları problemi: Âlemin hudutlarını zaman ve mekân itariyle iki kısımda mütalea etmek icap eder. Âlemin zamanda mahdut (sınırlı) olup-olmadığı, "kıdem" problemidir ki biraz önce temas edilmişti. İkinci hususa, yâni âlemin mekân itibariyle mahdut olup-olmadığına gelince: kadîm maddecilerin bir kısmı sınırlı bir âlem tasavvur etmiş (Miletliler), bir kısmı ise âleme bir hudut çekmemiştir (Atomistler). Sınırlı âlem tarafdarlarının daha ziyade, kürrevî bir kozmolojiye mütemayil oldukları ve ekseriyet itibariyle de arzı kozmosun merkezine yerleştirdikleri göze çarpmaktadır. Kürrevî bir kozmoloji tasavvuru Yunan'ın geometrizminden mülhemdir; zira kürre, en ideal geometrik form olarak bilinir. Dünyanın kozmosun merkezinde addedilmesi (Geo-Centrism) ise iptidâî astronomik gözlemlerin ta-

bî bir neticesidir. Astronomi ve fiziğin bu çocukluk çağında, bütün yıldızların ve güneşin muntazaman dünyanın etrafında deveran ettiğinin sanılması yadınanmamalıdır. Hatta kûrevî bir kozmos telâkkisi bile bununla ilintilidir. Arz ise ekseriyetle kendi etrafında dönmeyen bir küre olarak kabûl edilmiştir. Ancak Thales'in evren tablosunun yuvarlak bir gök kubbe altında düzlemsel bir toprak arz, Anaximandros'un ise kürevî kozmosun merkezinde silindirik bir arzdan oluştuğunu belirtelim.

Sınırsız kozmos modeli, açık bir kozmosdur: böyle bir kozmosun hudutları olmadığı için, haliyle merkezi de mevzuu bahs olmayacaktır. Ancak böyle bir kozmosda dahi güneş dünyanın etrafında deveran etmektedir. Sınırsız kozmos modeli, sınırlı modelin getirmiş olduğu "sınırın ötesi" problemini radikal olarak ortadan kaldırdığı için materyalist düşünce açısından daha tutarlıdır.

Antik düşüncede sınırlı kozmos modelinin şahikası -hakikî mânâda materyalist bir düşünce temsilcisi sayılamayacak olan- muallimi evvel Aristoteles'inidir. Bu kozmoloji, arz-merkezi (geo-centric) bir kozmoloji olup, iç-içe geçmiş soğan tabakaları gibi muhtelif mikdarlarda kürelerden oluşmuş, tamamen (masif) dolu, boşluksuz bir materyal dünya anlayışına dayanır. Cisimler arasında boşluk gibi görünen şey, aslında esîr ile doludur. En son küre tabakasının "ötesi" zaman ve mekân'ın bittiği yerdir: orada ne zaman vardır, ne hâlâ ve ne de malâ. Bütün mükevvenat, kendisi dönmeyen (sabit) bir küre olan arzın etrafında namütenahî surette deveran eder. Aristo'nun bu kozmolojisi, daha sonra İskenderiyeli Ptolemaios (Batlamyus) tarafından bir miktar tadil edilmiş haliyle bütün antik (kadîm) çağ ve Ortaçağ boyunca şark ve garp dünyasına hakim olmuş, hatta Yeni Çağ'ı da bir miktar atlayarak Copernicus ve Kepler'e kadar uzanmıştır.

Ancak Aristonun çok yıkıcı bir etkisini burada anmadan geçmek hatalı olur: Üstad, işbu kûrevî kozmos'u bünyevî olarak "ay-altı" ve "ay-üstü" olmak üzere iki ayrı parçaya ayırmak suretiyle fizikî dünya'ya bir düalizm getirmiştir. Bu iki ayrı âlem müsterek bir kozmos'u teşkil etmekle berabêr kanunları ve işleyiş mekanizmaları farklıdır. Bu düalist evren tablosunun yıkılarak fizikî dünyanın monizminin sağlanması, yani "yer fiziği" ile "gök fiziği"nin birleştirilmesi ilmî planda Copernicus, Brache, Kepler ve Galilei'nin mesailerıyla mümkün olabilmiş ve felsefî planda da Descartes tarafından meşrulaştırılmıştır.

II. 2. Mekanizm dönemi: Materyalizmin ilmîleşmesi:

Miladî onaltıncı asırdan itibaren garb dünyasında tomurcuklanmaya başlayan, serpilip gelişerek yirmin-

ci asıra kadar ulaşan çağ bilim tarihinde "klasik fizik dönemi" veya "mekanizm dönemi" olarak anılır. Bunun sebebi, bu dönemin hâkim ilmi karakterinin mekanik anlayış olmasıdırki temelleri onaltıncı asırda atılmaya başlanmakta birlikte olgun şeklini onyedinci asırda almıştır.

Miladî 571'de felsefe mekteplerinin resmen kapatılmasıyla garbda yerini "theosophie"ye terketmeye başlayan "philosophie" beşerî tefekkürü ilerletmekten ziyade kilise doktrinini meşrulaştırmaya uğraşmıştır. İmdi: Renaissance ile "yeniden doğan" ve kilisenin taktığı bin yıllık at gözlüklerini çıkarıp eşyaya yalnızca gözlerle bakan garp mütefekkirinin âlemde ilk fark ettiği şey mihanikî davranmış olmuştur: "bu cihan, koca bir mekaniksel saatden ibarettir." İşte yeni at gözlüğü: MEKANİZM!

Aslında, garbın bu yeni at gözlüğünü takmasını bir bakıma normal ve tabii bir vetire olarak kabûl etmek mümkündür; filhakika, ilmî ve felsefî düşüncenin gelişmesinin iptida döneminde yakalandığı bir "çocukluk hastalığı"dır. Bunun en bariz sebeplerini ikiye indirmek kabildir. Birincisi, insan müdrikesinin müşahhas olanı kavramaktaki yatkınlığıdır. Nasıl ki fert olarak insanın müşahhasdan mücerrete yükselmesi onun zihnî ve ilmî terakkisine paralel ise, insanlığın müşahhasdan mücerrete yükselmesi de beşeriyetin zihnî ve ilmî terakkisiyle alâkalıdır. İlmi bilginin henüz alt basamaklarında bulunan insanlığın fenomenleri "açıklarken" - ki ilim budur-müşahhas olan'a meyletmesi tabii bir davranıştır. İkincisi de, bütün fizikî fenomenler içinde en "bariz" olanların "mekaniksel" karakterdekiler oluşudur. Nitekim, mekanist doktrinini açıklamakda nefesinin tıkanmasına sebep olan öteki fizikî fenomenler (meselâ elektrikî, mağnetik, atomistik, kuantik, relativistik fenomenler) ile yüzyüze gelinebilmesi için henüz vakit erkendir. "Şu anda" en göze çapranlar çok katı mekaniksel fenomenlerdir. Bu durum, hakikî mahiyeti itibariyle mekaniksel olmayan fenomenlerin dahi mekanizm'e icra edilmek suretiyle izahına çalışılmasına yol açmıştır.

Garbda binyıldan daha ziyade süren hristiyanî akaidin hakimiyet döneminde kadim düşüncelerin kısmı azamî küllenmiş, yalnız Aristoteles fizik anlayışı ve tadilata uğramış kozmolojisi onaltıncı asra kadar ulaşmıştır. Bu kozmolojiye karşı ilk şiddetli taarruz Nicolaus Copernicus'dan geldi. Onun yaptığı radikal semavî inkılap dünyayı mukaddes tahtından indirip onun yerine güneş'i mükevvenatın merkezine oturtmak ve Aristoteles'in bütün feleklerini silip atmak olmuştur, yalnız bütün âlemin sınırı olan son felek'e (felek'-ül eflâk) dokunulmamış ve kozmos'un kûrevî şeklini muhafaza etmesine müsaade buyurulmuştur. Copernicus'un bu güneşmerkezli

(Helio-Centric), kürevi kozmos tasviri ana hatları itibariyle Aristotelien kozmolojinin izlerini taşıyor olmakla beraber hakikî bir inkılâb karakterinde olup, kendisini de aşarak tam bir “semavî ihtilâl” hüviyetine sahip olacak olan Kepler kozmolojisini de hazırlamıştır. Tycho Brache ve talebesi ve muakibi Jonannes Kepler’in işbu semavî ihtilâline gelince: onun öncülleri veya müridleri üç tanedir. Birincisi, Copernicus’un Aristotelien kozmolojiyi sarsması, ikincisi Türkistanlı şair, matematikçi ve astronom, Timuroğulları hükümdarı Muhammed Taragay (Uluğ Bey)’in astro-fizik hesap ve gözlemlerinin verdiği ilmi birikim ve nihayet üçüncüsü İtalya diyarından Giordano Bruno’nun Aristotelien kozmolojiyi filozofik olarak çökerten şiddetli radikalizmi. Bruno, bir fizikçi değil filozofdu ve Copernicus’u da aşarak sınırlı, kürevî kozmos tablosunu paramparça etmiş ve sonsuz, ne bir merkezi ve ne de bir hududu olan yeni bir kozmos tasvirini gerçekleştirmişti: Bu, öylesine bir sonsuzluktu ki sonsuzluk itibariyle Tanrı’ya muadildi. (Bilâhare kilisenin gazabının verdiği korku ile bu iddialarını te’vile teşebbüs etmişse de ilhadı sabit görülerek 1600 yılının şubat ayında Roma’da diri-diri yakılmıştır.) Bütün bu alt-yapı’nın üstüne “kendisini” de kleyen Kepler bütün semavatın mekanizmasına ait önemli ipuçları elde etmeyi başardı: ucu-bucağı olmayan, sonsuz kozmos güneş gibi yıldızlardan mürekkep sistemlerden oluşuyordu. Böylece etrafında gezegenlerin dönendiği yıldız sistemleri ortaya çıkmış. O, aynı zamanda güneşin de kendi gezegenlerinden ibaret minik bir sistem oluşturduğunu bulmakla kalmadı ve fakat bu sistemin çalışma mekanizmasını da ilk defa başarılı bir şekilde formüle etmeye muvaffak oldu. Artık onyedinci asrı miladideyiz: Renaissance’in romantizmi sona ermekte, garb tefekkürünün ayakları yere değmeye başlamaktadır. (Şarkda ise tefekkür, maalesef, maateessüf ve dahi heyhat ki sönen bir mum gibidir).

Bu meyanda iki filozofu zikretmekden geçemeyiz: rasyonalizmin üstadı azami: modern Evropa felasifisinin pederi meşhuru René Descartes ile empirizmin ve induktif metodun pîri Francis Bacon. Her ikisinin ortak özelliği, garp irfanının dikkat nazarlarını “bu dünya” ya çevirmesi olmuştur; Descartes ilme matematik düşünce’yi, Bacon deney’i tavsiye ve teklif etmiştir (hakikat halde fizik-dünya bilimleri bu iki metodu da kullanmıştır). Descartes’in en büyük hizmetlerinden birisi de fizik-dünyanın monizminin felsefî meşruiyetini sağlamak olmuştur. Bu ona gelinceye kadar girişilen teşebbüslerin en mükemmeli-dir. Bu cihan, bu kozmos, ucu-bucağı olmayan sonsuz ve sınırsız, tamamen mekanikî ve monizmi meşrulaştırılmış bir dünyadır.

Ok bir defa yayından çıkmıştır artık: bundan son-

ra Galileo Galilei ve Isaac Newton’ın omuzlarında Klasik Fizik bütün ihtişamıyla yükselecektir.

İmdi burada işbu “mekanik” tabirini kısaca açalım. “Mekanik” kelimesi Grekçe “mechanicos” dan gelir ki lûgat anlamı “makina”dır: bilinçle alâkasız, çalışan bir ünite. Klasik fizik de bize, bu fizik-dünyanın materyal ve bilinçsiz, kendi kendine çalışan bir makina olduğunu göstermiştir. Fakat kelimenin terim olarak anlamı, klasik fiziğin etkisiyle, olması gerekenden daha dar bir muhtevaya sahip olmuş ve klasik fizikle sınırlanmıştır.

Klasik fiziğin temel dayanakları şunlardır: Evren (kozmos) mekân itibariyle sonsuz olup doluluk yanında boşluk da vardır (ancak boşluk ne olduğu tam bilinmeyen, fakat behemehal maddî olması icap eden esir ile doludur). Bu “esir ile dolu” olan boşluk “uzay”dır. Uzay (feza), üç boyutlu olup, bizatihi ve mutlak bir varlıktır. Maddî nesnelere bu uzay içinde serpiştirilmiş olup bunların davranışları, Newton’un Hareket Kanunları ve Üiversal Gravitasyon kanununa uyar. Bu kozmosdaki her şey öylesine maddîdir ki ışık dahi mini-minnacık maddî partiküllerden ibarettir. Zaman sonsuz bir nehirdir ve kâinatın zamanda da bir başlangıcı ve nihayeti yoktur. Zaman da uzay gibi, bizatihi ve mutlak bir objektif varlık sahibidir. (Mutlak terimi, bu iki temel fizikî kategorinin her türlü referans sistemi için aynı, yani sabit olmasını ifade eder). Fizik-dünyanın geometrisi Eudiden’dir. Uzay, zaman ve maddî kütleler yaratılmadığı, gibi yok da edilemezler. Bu “koca makina” çalışmak için hiç bir süper-naturel, transondantal mercie ihtiyacı yoktur: o, tamamiyle kendikendine yeterli bir kapalı sistemdir. Ancak, yine de “çalışmasına başladığı ilk an” problemi halledilememiştir. Newton, kendi kanunlarının sadece bir düzenin çalışmasını izah edebildiğini, fakat bu çalışma düzeninin nasıl kurulduğunu izah etmekten uzak olduğunu kabul etmiş, Laplace, Tanrı’nın yaratıcı olduğunun kabulü sayan olmakla beraber evrenin başlangıçtan beri çalışmakta olduğunu ileri sürdü. Eğer bu böyle ise, Tanrının yapacağı hiç bir iş yoktu ve Tanrı inancı sadece bir zihin lüksünden ibaret kalıyordu. Descartes’in, Tanrının zaman ve kekan, yani bütün “varlık sterini” heran, sürekli, yaşatıp -yok ettiğini öneren Creation-Continue (daimî yaratma) ilkesi pek etki bırakmamıştı. Deney (deney derken gözlem’in de dahil olduğunu hatırlatalım) ve matematikten beslenen fizik, tabii olarak metafizik hakikatleri gündemine alamayacaktı.

Mekanizm, bu surette, “Fizikalizm’e yol açmıştır. Şöyle ki: Descartes, monist varlık sterini parçalayarak ona ruh ve madde diye ap-ayrı iki kısımdan müteşekkil düalist bir veche vermiş, sonra maddî dün-

ya'nın -yani kozmosun- monizmini sağlamıştır. Descartes felsefesinde ilk anda aykırı gibi görünen monizm ve düalizm budur. Descartes- sonrası garp felsefesi, bu varlık steriinin topyekün monizmini yeniden kurmaya girişmiştir: idealistler "idealist monizm", materyalistler "materyalist monizm" peşinde koşmuştur. İmdi bu materyalist monizm, ruhî ve maddî dünyaları sadece maddî olan'a irca etmeye çalışmış olup, maddî olan her şeyide "fiziki'olan" a irca etmekle, topyekün varlık ve oluş mecmuası'nı "fiziki fenomenler" e irca etmiş olmakta idi: Fizikalizm-yani fizikçilik- kısaca budur.

Böylece materyalist düşünce, sağlam bir ilmî baza oturmuş oluyordu. Madem hertürlü varlık ve oluş "fizikal" dir ve fizikal olan (yani maddî olan) her şey ise ilmen bilinebilir, o halde "materyalizm" artık spekülâtif bir iman değil, "ilmi" dir, hatta "ilmin kendisidir".

Bütün mekanist dönem, materyalist düşüncenin de aynı zamanda en güçlü dönemidir. Ve Hegel'in idealizmi de Kant'ın kriticizmi de güçlü yapılarına mukabil materyalizmde radikal bir sarsıntıya yol açamamıştır. Hatta Hegel idealizmi, daha kavi, yeni bir materyalist ekole, diyalektik materyalizme bir nevi menba olmuştur.

Mekanizm çağrıda bütün materyalist ekolleri aynı çatı altında toplamak şüphesiz imkân haricidir. Bu, materyalist felsefenin felsefi düalizmi'dir: **Mekanist Materyalizm ve Diyalektik Materyalizm**

Bu iki mektep arasındaki fark ontolojik olmaktan daha ziyade epistemolojik ve metodiktir.

Ontolojik olarak her felsefe mektebi de ünîk ve monist bir maddî varlık (ve oluş) fikrindedir. Bu mekteplerin her ikisi de **madde**'yi aslı sübstans (cevher) olarak kabul etmekle sübstansiyel felsefe olmaktadır. Maddî dünyanın temel kategorileri olan **uzay** ve **zaman**, **kendinden ve bizatihi mevcut olup sonsuzdurlar**. Ancak bu konuda ayırım noktası, mekanist materyalizm açısından boş uzay ve zaman'ın ve maddenin mutlak sükünnetinin imkânının kabulü, ve buna karşılık diyalektik materyalizmin bunları reddetmesidir. Ancak, "boş uzay" ifadesinden mutlak boşluk'un kastedildiğini, onun yine bir nevi madde olan esir ile dolu bulunduğuunun farkedildiği unutulmamalıdır. Diyalektik maddiyyun, zaman'ın bizatihi mevcudiyetini tasdik etmekle beraber onu hareket'ten bağımsız olarak mütalâa etmemekte ve hareketin bir kriteri olarak kabul etmektedir. Hareket ise maddenin ayrılmaz bir vasfıdır; madde için asıl olan harekettir, sükünnet izafidir. Halbuki mekanist maddeci okul maddenin, mutlak bir varlık olan uzay'a nisbetle hareketsiz kalmasını, yani mutlak sükünnet halini kabul etmiştir.

Hareket konusundaki bu ayrılık, temelde evren'i idrâk etmedeki, evren'e bakıştaki "metod" farkından ileri gelmektedir. İmdi; klâsik fiziğin "madde" tanımındaki üç eleman -ki her iki mektep de bunları kabul eder- şöyledir: her cisim uzay ve zamandadır, her cismin kütlesi vardır ve kâinattaki toplam madde miktarı sabittir (yani: madde, yaratılamaz ve yok edilemez, kadîm ve lâyemut'dur). Bundan sonra Newtonist hareket konuları vaz edilir ki özü şudur: madde ataletsiz'dir. Yani maddenin hareketinin "illeti" kendi dışındadır. Mekanistlerin kabul, diyalektikçilerin reddettiği; Lenin'in Newton'a "kafasız" demesine sebep olan; bu apriori ilke'dir. Esasen militan bir filozof olan Lenin'i bu derece öfkeleniren şey, bu prensibin metafiziğe, yani tanrı fikrine açık bırakmasıdır. Filhakika maddenin kendi hareketinin illetinin kendisinin dışında oluşu böyle bir fikri zarurî kılar, fakat ne yazık ki yapacak pek fazla bir şey de yoktur. Bu a priori ilke sayısız deneyle a posteriorik olarak tasdik edilmiş, diyalektikçiler ise bütün iddialarına karşılık maddenin hareket illetinin kendisinden kaynaklandığını filozofik spekülasyondan maada ne bir ilmî a priori ilke haline getirebilmişler ve ne de tecrübi bir delil gösterebilmişlerdir.

Epistemolojik olarak materyalist mektepler arasındaki fark bilginin mahiyeti konusundan kaynaklanmaktadır ki bu ayırım, aynı zamanda ontolojik bir anlayış farkına da tekabül eder. Her iki ekol de "madde"yi, "ben'in dışında, onun idrâk ve tasavvurundan bağımsız olarak, yani **kendinde** ve varlığı zaruri yani **kendinden** olarak mevcut olan ve bize duyumlarda verilen tek objektiv realite" şeklinde tanımlanmış, ancak problem "ben" konusunda çıkmıştır. Mekanist materyalizm "ben" in, yani ruh'un da bir maddî ürün olmakla kalmayıp kendisinin de maddî ve hatta madde olduğunda ısrarlıdır. Democritos anlayışının ihyası demek olan bu görüş ruhî olan'ı da menşe ve mahiyet itibariyle maddî olan'a irca etmekle âlemin maddi monizmini, muhafaza etmekle beraber, maddî olan'ı yine maddî olan'la tarif etmek suretiyle bir totoloji'ye saptanıyor ki bu da epistemolojik ve ontolojik olarak şuur'un ve madde'nin müphemiyetine yol açıyordu. Diyalektik materyalizm bu totoloji'yi açıp müphemiyeti gidermek için ruh'un (şuur'un) menşe itibariyle maddî fakat mahiyet itibariyle gayri maddî olduğunu, yani rengi kokusu, kütlesi bulunmadığını, böyle olduğunu zanneden mekanist mektebin zavallı, safdil ve bönce davrandığını söylemiştir. Özellikle Lenin, bu konuda çok mısır ve sabitkarardır. Ancak bu şekilde bir şuur (ben: ruh) tarifi mezkûr totolojiyi aşarken kendisi yeni bir totoloji getirmiştir: madde ve şuur karşılıklı olarak "birbirlerine nisbetle" tarif edilmiş olduklarından bu, mâtematikde bilinen iki bilinmeyenli tek denkleme müşa-

bih bir totolojidir. Böyle bir tariften madde'nin de şuur'un da "ne idiği" değil, ancak "birbirlerine nisbetle ne idikleri" çıkarılabilir.

Böyle bir madde ve şuur anlayışının materyalist düşünce'de açtığı yara, âlemin maddî monizminin parçalanması olmuştur. Gerçi ayrı bir "manevî âlem" yoktur, ama keşke olsaydı. Hiç olmazsa en azından Cartesien anlamında bir varlık düalizmine karşılık "bu dünya"nın materyal monizmi korunurdu. Halbuki bir "âlem-i misâl" yoktur ve gayri maddî şuur/şuurlar işbu "âlem-i şuhud"da mukimdir. Binaenaleyh âlem-i şuhud", yani bu ünik kozmos, maddî olan ve olmayan'ın bir halitası, yani düalist bir varlık sahnesi olacaktır. Bu da varlık ve oluş'un monizmini temelden sarsacaktır.

Epistemoloji konusunda materyalist gnostisizm açısından her iki mektebin de zaafı sonlu ve sınırlı beşerî akıl'ın sonsuz ve sınırsız olan'ı nasıl tamamiyle bilebileceği iddiasının tutarsızlığıdır. Madem ki materyal varlık sahnesi sonsuzdur, o halde bilginin obje alanı da sonsuz olacaktır. Sonlu ve sınırlı'nın sonsuz ve sınırsız'ı ihata edemeyeceği ayrıca izah edilmesi gereksiz olan bir bedahattır. Bu da, gnostisizm iddiasının fiili (actuelle) bir değer taşımadığını gösterir. Bu değersizliğin başka kanıtları da vardır: bu dünya bize beş duyu ile "verilmiştir" Ancak, bu dünyanın exact idraki için bu duyuların kantitatif ve kalitatif olarak yeterli olup -olmadığını bilemeyiz. Yani: bu dünyanın hakikaten ünik (yegâne), monist (birci yani safî maddî) ve tam bilinebilen bir dünya olup -olmadığı sensualizm'in cevaplayamayacağı kadar ağır sorulardır. Şu pek muhtasar irdeleme dahi materyalizmin ne denli **doğmatik** ve **paradoksal** olduğunu göstermeye kifayet edecektir. "Duyularımız âlemi tam bilmeye muktedirdir" demek bir dogmadır; "algılanmayan yoktur" demek bir dogmadır; doğrudan algılanamayan uzay'ın var olduğunu söylemek bir paradokstur, bunun sonsuz olduğunu söylemek bir dogmadır (sonsuz algılanamaz) ve bir paradokstur (hem algılayamıyorum, hem var diyorum, hem de algılayamadığım yoktur diyorum); zaman için de aynı şeyler variddir; beş duyu varlık'ı bilmeye yeter demek dogma'dır, sonsuz ve sınırsız'ı sonlu ve sınırlı akıl ile kalitatif olarak (hakkıyla) ve kantitatif olarak (tamamiyle) bilmek iddiası hem dogmatiktir, hem paradoksal'dır. v.s., v.s...

Materyalist felsefenin şu özelliği çok calibi dikkattir: tek-tek elemanlarına ayrıldığında oldukça tutarsız ve zayıf, ancak bir sistem olarak hayli sağlam bir konstrüksiyon. Bu sebeple, materyalist düşünce bu tutarsız, çelişkili yapıya rağmen aldığı tenkidler karşısında ezilmedi. Ancak bu defa, hiç beklenmedik bir yerden ve hiç umulmadık bir saldırı geldi; sistemin

temelden sarsılmasına yol açan bu saldırı mekanizmanın çöküşüdür.

II.3 Mekanizm sonrası dönem: Materyalizmin ilmiylikten spekülasyona avdeti.

Ondokuzuncu asır fizikte ilginç gelişmelere gebe idi. Elektriksel ve magnetik fenomenlerin sayı ve kalite olarak artışı bunun ilki oldu. Alışlageldiği üzere fizikçiler bunlara mekanik izahlar göstermeye çalıştılar, ancak bunların yetersizliği karşısında yeni açıklama modellerine, yani teorilere ihtiyaç hasıl oldu ve Newtonian fizik anlayışına karşı ciddi şüpheler oluşmaya başladı. Bu arada asrın sonlarına doğru Michelson ve Morley, kendi adlarıyla anılan ve sonucu bütün bilim ve felsefe dünyasını sarsan bir deney gerçekleştirdiler: var -olduğuna kesinlikle inanılan ve kendisine çok ümitler bağlanan esir yoktu! Defalarca tekrarlanan deneyin sonucu değişmedi: Materyal anlamda bir esir olamazdı. Lorentz'in te'vili tutmadı. Maxwell, esir'in materyal muhtevasını atarak ona elektro-manyetik bir yorum getirdi. Bu arada, mekanist dönemde Democritos'dan intikal eden atomizmin olgunlaşması ve Dalton tarafından sistemleştirilmesi devam etmiş, maddenin yapı taşları küçüldükçe küçülmüş, atom-altı (Sub-atomic) partiküller ortaya çıkmış ve Kozmos'un maddî yapısı sarsıntı geçirmişti. A lemede her şeyin madde olmadığı uzay boşluğunda aranan materyal esirin mevcudiyeti bu sarsıntının bir vechesi olup, diğeri de maddî kütlelerin iç-kısımının dahi fevkalâde boşluklar ile dolu olması idi. Netice çok ümit kırıcı çıktı: evrende korkunç bir "madde fukaralığı" sözkonusu idi. Eğer ortalama bir yoğunluk istenirse, bu takriben bir kenarı dünya ile ay arasındaki mesafeye eşit (400.000 kilometre) olan bir küp içinde 64 gram madde demektir!

Bu sarsıntı devam ederken umulmadık bir kozmik felâket vuku buldu: İki cesm, dehşetli göktaş ilim dünyasına düştü ve tesirleri her yere ulaşan yıkıcı yürüyen deprem dalgaları önüne gelen her şeyi alt-üst etti; ancak Maxwell'in dehası sayesinde elektrodinamiğin masun kalabildiği bu felâketin müsebbibleri olan fiziğin bu yeni Ye'cüc ve Me'cücü Quantum ve Rölative teorileridir. Artık Klasik Fiziğin işi kesinlikle bitmiş ve Mekanist Çağ kapanmıştır.

Maddenin içine nüfuz edildikçe, klasik fiziğin öngördüğü sıkı determinist örgü çözülmeye ve bir belirsizlik baş göstermeye başlıyordu: Çekirdek etrafında deveran eden bir elektronun momentumu ve pozisyonu "aynı anda" tesbit edilemiyordu. Bu durum önce arız sanılıp mekanist ve determinist açıklamasına girişildi, ancak bu teşebbüsün başarısızlığından sonra Heisenberg arız sanılan bu durumun esas itibarıyla bünyevî ve sistematik olduğunu gösterdi. Böylece, yıkılan **determinizm**'in yerine fizik dünyada in-

determinizm kaim oldu. Atom-altı partiküllerin davranışı yeni bir fenomen'in algılanmasına yolaçtı; elektronların yörüngeleri "Quantik" idi, Yani elektron yörüngeleri standart idi; bir elektronun iki yörünge arasında bir yerde olamıyordu. Kesin olan bir sev. mikro- kozmosun Newtonizm'i reddettiği idi. Önce, Aristoteles-varî bir düalizm-makrokozmos ve mikrokozmos fiziğinin farklı oluşu- ihtimali düşünüldü, ancak çok geçmeden bunun aldatıcı olduğu, hakikat halde makrokozmos'da da aynı quantizm'in, indeterminizm'in carî olduğu; ancak makro kozmosda bunun tesbitinin daha zor olduğu anlaşıldı. Quantum fiziğinin doğuşu kısca böyledir.

Rölativite'ye gelince: hikâyenin başlangıcı, ondokuzuncu asırda Eucliden Geometri yanında Rieman ve Lobaçevski geometrilerinin kuruluşuna dayanır. Bunlar Eucliden geometriyi yıkmamış, ancak, farklı aksiyonlardan kalkarak farklı sistemler inşa etmişlerdir. Simdi problem, "fizik dünyanın hangi geometriye uyduğu" oldu. O sıralarda Gauss, yaptığı ölçümlerle yeryüzünün Eucliden değil Riemanız geometrisine uyduğunu gösterdi. Akabinde Minkowsky, dört boyutlu bir matematikî uzay modeli sundu. Einstein, Minkowsky'in bu uzayına Lorentz'in transformasyonlarını uyguladı. Hasıl olan netice **Özel Rölativite Teorisi** oldu: bu kozmos, dört boyutlu idi: üç adet mekân (uzay) boyutu ve bir de zaman. Bunlar önceden de biliniyordu, teorinin yeniliği şu oldu: cismin bu boyutları ve kütlesi, hızına bağlı olarak değişiyordu. Bunu **Genel Rölativite Teorisi** takip etti. Bu da şunu gösterdi: 1) uzay ve zaman birbirinden ayrı, bağımsız değildir. Yani "uzay-zaman" birliği vardır. 2) bu uzay-zaman süreklisi, cisimlerin gravitasyonel alanlarından etkilenir. Yani ne uzayın ve ne de zamanın mutlaklığı söz konusudur. 3) cisimler arasında çekme yoktur: kütsel çekim gibi görünen şey, bir süre-durum değişmesidir.

Artık Newtonist kozmos tasvirinin tutacak hiç bir dalı kalmamıştır. Zaman ve uzay mutlak hüviyetini kaybetmiş, uzayın içindeki esir boşalmış, mekanik konular gerçeğin ancak kaba bir tasvirini verebilen ampirik değere indirgenmiş, evrenin determinizmi kaybolmuştur.

Bu problemler yetmezmiş gibi, asırlardan beri unutulduğu sanılan önemli bir problem yeniden dehşetli bir şekilde parladı: **Alemin kıdemi ve lâyemutluğu problemi**.

Rölativistik denklemler, önemli bir sonuca yol açıyordu: fizik dünya, alem, cihan, kozmos zaman ve mekân itibariyle sınırsız olamazdı. Yani mutlaka bir hududu olmalı (bir yerde bitmeli) ve zaman'da bir başlangıcı olmalıydı; sınırsız ve kadim değil, sınılı ve hâdis olmalıydı. Einstein kendi denklemlerinin açtı-

ğı bu sonuçdan ürkererek onlarda tadilata giriştiyse de sonuç alamadı. Bu sıralarda "göklerde" yeni bir şey keşfedildi: yıldızlar birbirinden uzaklaşıyordu. Hubble'nin buluşu, evren'in gelişmekte olduğunu gösteriyordu.

Kozmos madem genişliyordu, o halde bir "başlangıcı" olmalıydı. Yani, Einstein denklemleri doğru idi; evrenin bir "ilk anı" olmalıydı. **Yaratıldığı ân**.

İmdi, Rölativite'ye göre,uzay ve zaman bir kağıdın iki yüzü gibi birbirinden ayrı olamayacağı ve maddesiz bir uzay ve zaman (daha doğrusu uzay-zaman) olamayacağı için, bu ilk ân, başlangıç konumu, yaratılış ânı, sadece maddî nesnelere değil, topyekün varlık sferinin; yani: önce uzay-zamanın ve sonra da maddenin yaratıldığı konumdur, ândır. Bu yaratılış, yukarıda hulâsaten zikredildiği veçhile, "zaman içinde" olmamıştır. Yaratılış'dan "önce", ne uzay, ne zaman, ne madde: hiç biri yoktur. Yani, varlık yoktur.

Bu gelişmeler, bilâhare yeni ve değişik kozmolojik teorilerin inşa edilmesiyle devam etmiştir, süreç bitmemiştir ve bitmesi de mümkün olmayacaktır. Bu teori iki ana grupta toplanabilir: 1) Genişleyen Evren (Expanding Universe) modeli 2) Durağan Evren (Steady State Universe) modeli: Aslında her ikisi de evren'deki yaratılışı kabûl etmekle beraber birinci model, yukarıda anlatılan modeldir ve evrene total bir yaratılış ânı getirir. Bu modelin en meşhuru Big Bang teorisi olup, deneysel olarak kanıtlanmıştır (1971). İkincisi ise materyalist bir revizyonizme meyyal olup evrene bir total ilk yaratılış ânı getirmekte, evren'in "steady" olduğunu ileri sürmektedir. Ancak evren'in genişlemekte oluşu öylesine aşikârdır ki steady state teorisi bunu izah etmek için evren'de "sürekli olarak madde yaratıldığını" kabul etmek zorunda kalmıştır aksi halde teori kendi içinde tutarsız olmaya mahkûm olurdu.

III. FASL-I SÂLİS. Hulâsatü'l-beyân.

Materyalist felsefinin kısa tarihî hikâyesinden alınacak ders ve neticeler şu şekilde hulâsa edilebilir.

1) Materyalizm, esas itibariyle siyantist ve fizikalist'dir. Felsefenin üzerine temellendirildiği bu zeminde meydana gelen değişmeler bütün yapıyı sarsmaktadır. Felsefeler ilimden kopuk olmamalı kuşkusuz; ancak ilmin bir fonksiyonu da olmamalı. İlim, devamlı değişir. İlim ile değişmez doğrular elde edilemez. Halbuki felsefe, son analiz safhasında "külli olan"ın peşindedir. Esasen, felsefenin de beşerî bir ürün olduğu hatırlanırsa, cüz'î beşerin külli olan'ı nasıl yakalayabileceğini de düşünmek faydadan hali olmaz; esas felsefe budur.

2) Materyalizm, varlığa a priori yaklaşmakta, sonra bunları matematiksel manada isbat edilmiş gibi sunmaktadır ki bu açık bir totolojidir.

3) Materyalizm, özü “madde” cevheri olan sübstansiyet bir felsefedir. Sübstans ise bir aksiyom’dur ve bizimmiş dünyayı ön yargısız kavramamıza engel olur.

4) Ve, son olarak materyalizm bir inkâr felsefesidir: Tanrı’nın inkârı fikrin çekirdeğidir. Bu da onun

bir kriz felsefesi olmasına yol açmıştır.

Hulâsanın hulâsası, inkârcı, a priorik, sübstansiyel, siyantist ve hele fizikalist olan bu kadîm felsefe siyans’dan ve fizik’ten yediği ağır darbelerle bir yol ayrımına gelmiştir: ciddi bir revizyona girmezse spekülasyona dönmesi kaçınılmaz bir kader gibi görünmektedir.

Quo Vadis Domine, Materialismus? □